

SOMONIYLAR DAVLATI — MOVAROUNNAHRDA MARKAZLASHGAN DAVLAT BOSHQARUVI NAMUNASI

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti talabasi

Isoqova Sohiba Mamatrahimovna

Email: isoqovasohiba036@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada Somoniylar davlatining Movarounnahr hududida markazlashgan davlat sifatida shakllanishi va uning boshqaruv tizimi tahlil qilinadi. Davlat boshqaruvida amir hokimiyati, devonlar faoliyati, soliq tizimi hamda harbiy boshqaruv masalalari yoritiladi. Shuningdek, Somoniylar davlati siyosiy barqarorlikni ta'minlash, iqtisodiy rivojlanish va musulmon davlatchiligi taraqqiyotidagi muhim tarixiy tajriba sifatida baholanadi.

Kalit soʻzlar: Somoniylar davlati, Ismoil Somoniy, Movarounnahr, markazlashgan davlat boshqaruvi, devon tizimi, Buxoro, Buyuk ipak yoʻli, sugʻorma dehqonchilik, harbiy boshqaruv, Somoniylar madaniyati.

Аннотация: В данной статье анализируется формирование государства Саманидов как централизованного государства на территории Мавераннахра и его система управления. В государственном управлении освещаются вопросы эмирской власти, деятельности диванов, налоговой системы и военного управления. Также государство Саманидов оценивается как важный исторический опыт в обеспечении политической стабильности, экономическом развитии и развитии мусульманской государственности.

Ключевые слова: Государство Саманидов, Исмаил Самани, Мавераннахр, централизованное государственное управление, диванная система, Бухара, Великий шелковый путь, орошаемое земледелие, военное управление, саманидская культура.

Abstract: This article analyzes the formation of the Samanid state as a centralized state within the territory of Transoxiana and its administrative system. In state

administration, issues of the emir's power, the activities of divans, the tax system, and military administration are covered. Furthermore, the Samanid state is evaluated as an important historical experience in ensuring political stability, economic development, and the development of Muslim statehood.

Keywords: Samanid state, Ismail Samani, Mawarannahr, centralized state administration, divan system, Bukhara, Great Silk Road, irrigated agriculture, military administration, Samanid culture.

Kirish: IX asrga kelib Arab xalifaligida siyosiy inqirozning kuchayishi Movarounnahr va Xuroson hududlarida mustaqil mahalliy sulolalarning shakllanishiga zamin yaratdi. Ayniqsa, Abbosiy xalifaligi markaziy hokimiyatining zaiflashuvi natijasida uzoq viloyatlarda mahalliy hukmdorlarning siyosiy mavqei ortib bordi. Ana shunday murakkab siyosiy vaziyatda Somoniylar sulolasi tarix maydoniga chiqib, Movarounnahrda markazlashgan davlat barpo etishga muvaffaq bo'ldi. Somoniylar sulolasining asoschisi sifatida Somonxudot nomi tilga olinadi. Tarixiy manbalarda Somonxudot Balx atroflarida yashagan mahalliy dehqon-zodagonlardan biri bo'lgani qayd etiladi. U arablar hukmronligi davrida islom dinini qabul qilgan hamda xalifalik bilan yaqin aloqalar o'rnatgan. Somonxudotning avlodlari keyinchalik xalifalik tomonidan Movarounnahrning turli viloyatlariga hokim etib tayinlanganlar. Jumladan, uning nabiralari Nuh Samarqandda, Ahmad Farg'onada, Yahyo Shosh va Ustrushonada, Ilyos esa Hirotda hokimlik qilgan [1].

Asosiy qism: Somoniylar sulolasining siyosiy mavqei Ahmad ibn Asad davrida yanada mustahkamlandi. Ahmadning o'g'illari orasida Nasr ibn Ahmad va Ismoil Somoniy alohida iste'dodi bilan ajralib turardi. Nasr Movarounnahr hukmdori sifatida Samarqandda faoliyat olib borgan bo'lsa, Ismoil Buxoro noibi etib tayinlandi. Bu davrda Movarounnahr hududida ichki siyosiy kurashlar kuchayib, ayrim mahalliy hokimlar mustaqil siyosat yuritishga intilar edi. Narshaxiyning "Buxoro tarixi" asarida yozilishicha, Buxoro aholisi markaziy hokimiyatning zaiflashuvi sababli turli bosqinlar va ichki nizolardan aziyat chekkan. Shunday vaziyatda Buxoro aholisi Ismoil Somoniyni shaharga taklif qilgan. Ismoil qisqa muddat ichida shaharda tartib o'rnatib, iqtisodiy va siyosiy

barqarorlikni tiklashga erishgan. Ismoil Somoniy davlat boshqaruvida qat'iyat va uzoqni ko'ra bilish qobiliyatini namoyon etdi. U dastlab Movarounnahrda ichki siyosiy nizolarni bartaraf etishga kirishdi. Nasr ibn Ahmad bilan yuzaga kelgan siyosiy qarama-qarshiliklar dastlab sulola ichidagi hokimiyat uchun kurash sifatida namoyon bo'ldi. Biroq keyinchalik Ismoilning siyosiy mavqei kuchayib bordi va u amalda butun Movarounnahrning yagona hukmdoriga aylandi. 888-yilda Nasr va Ismoil o'rtasidagi kurash Ismoil foydasiga hal bo'ldi. Shundan keyin Ismoil Somoniy markazlashgan davlat tuzishga kirishdi. U viloyat hokimlarini markazga bo'ysundirish siyosatini olib bordi. Mahalliy hokimlarning mustaqil harakatlariga chek qo'yilib, davlat boshqaruvi yagona markaz orqali nazorat qilina boshladi [2].

Somoniylar davlatining shakllanishida harbiy kuch muhim rol o'ynagan. Ismoil Somoniy muntazam qo'shin tuzishga katta e'tibor qaratdi. Qo'shin tarkibida turkiy lashkarlar asosiy o'rin tutgan. Kuchli armiya yordamida davlat hududlari himoya qilinishiga qolmay, yangi yerlar ham qo'lga kiritilgan. Ayniqsa, Safforiylar bilan olib borilgan kurash Somoniylar siyosiy mavqeining oshishiga sabab bo'ldi. 900-yilda Balx yaqinida Ismoil Somoniy va safforiy hukmdori Amr ibn Lays o'rtasida hal qiluvchi jang bo'lib o'tdi. Ushbu jangda Ismoil Somoniy g'alaba qozondi. Natijada Xuroson hududi ham Somoniylar davlatiga qo'shib olindi. Shu tariqa Somoniylar Movarounnahr va Xurosonni birlashtirgan yirik davlatga aylandi. Ismoil Somoniy davlat markazi sifatida Buxoroni tanladi. Buxoro qisqa muddat ichida siyosiy, iqtisodiy va madaniy markazga aylandi. Shaharda saroylar, masjidlar, bozorlar va madrasalar qurildi. Narshaxiyning ma'lumotlariga ko'ra, Buxoro Somoniylar davrida nihoyatda obod va gavjum shaharga aylangan. Somoniylar davlati iqtisodiy jihatdan ham kuchli edi. Movarounnahr Buyuk ipak yo'lining muhim qismida joylashgani sababli savdo rivojlangan. Davlat savdo yo'llari xavfsizligini ta'minlashga katta e'tibor berdi. Sug'orish inshootlari tiklandi, dehqonchilik va hunarmandchilik rivojlantirildi. Natijada davlat xazinasini boyib bordi va markaziy hokimiyat yanada mustahkamlandi. Somoniylar davlatida islom dini muhim mafkuraviy omil sifatida xizmat qilgan. Hukmdorlar masjid va madrasalar qurilishiga homiylik qilganlar. Buxoro musulmon olamining yirik ilmiy markazlaridan biriga aylangan. Bu

yerda ko‘plab olimlar, faqihlar va muhaddislar faoliyat yuritgan. Somoniylar ilm-fan va madaniyat rivojiga katta hissa qo‘shgan sulolalardan biri sifatida tarixda qolgan [3].

Somoniylar davrida markazlashgan davlat tizimining shakllanishi Movarounnahr tarixida muhim ahamiyat kasb etdi. Mahalliy hokimlarning markazga bo‘ysundirilishi, muntazam qo‘shin tashkil etilishi hamda iqtisodiy barqarorlikning ta‘minlanishi davlat qudratini oshirdi. Aynan shu davrda Movarounnahr hududida kuchli musulmon davlatchilik an‘analari shakllandi

Somoniylar davlati Movarounnahr tarixida markazlashgan boshqaruv tizimini shakllantirgan yirik musulmon davlatlardan biri hisoblanadi. IX–X asrlarda Somoniy hukmdorlari davlat boshqaruvini tartibga solish, markaziy hokimiyatni mustahkamlash hamda viloyatlar ustidan nazoratni kuchaytirishga alohida e‘tibor qaratganlar. Ayniqsa, Ismoil Somoniy davrida davlat boshqaruvi aniq tizim asosida tashkil etilib, markaziy hokimiyatning mavqei sezilarli darajada oshgan. Somoniylar davlatida oliy hokimiyat amir qo‘lida jamlangan edi. Amir davlatning siyosiy, harbiy va ma‘muriy boshlig‘i hisoblangan. U davlat ichki va tashqi siyosatini belgilab, barcha muhim qarorlarni qabul qilgan. Amirning hokimiyati cheklanmagan bo‘lib, davlatdagi barcha amaldorlar unga bo‘ysungan. Somoniy hukmdorlari o‘z hokimiyatlarini mustahkamlash maqsadida diniy ulamolar bilan yaqin aloqada bo‘lishga harakat qilganlar. Davlat boshqaruvida devonlar alohida ahamiyat kasb etgan. Devonlar davlatning turli sohalarini boshqaruvchi markaziy idoralar vazifasini bajargan. Har bir devon ma‘lum bir sohaga mas‘ul bo‘lib, ular orqali davlat boshqaruvi amalga oshirilgan. Somoniylar davrida devon tizimi yaxshi yo‘lga qo‘yilgan bo‘lib, bu markaziy hokimiyatning mustahkamlanishiga xizmat qilgan [4].

Eng muhim devonlardan biri devoni vazir hisoblangan. Vazir davlat boshqaruvida amirdan keyingi eng yuqori mansab egasi bo‘lib, barcha davlat idoralari faoliyatini nazorat qilgan. Vazir moliya, harbiy ishlar, soliq tizimi va tashqi siyosat bilan bog‘liq masalalarda muhim rol o‘ynagan. Somoniylar davrida tajribali va bilimdon vazirlarning faoliyati davlat taraqqiyotida muhim ahamiyatga ega bo‘lgan. Moliyaviy boshqaruv devoni mustavfiy tomonidan olib borilgan. Ushbu devon davlat daromadlari va xarajatlarini nazorat qilgan.

Soliqlarning yig'ilishi, davlat xazinasining to'ldirilishi hamda iqtisodiy masalalar aynan shu devon orqali boshqarilgan. Somoniylar davlati iqtisodiy jihatdan rivojlangan davlatlardan biri bo'lgani sababli moliya tizimiga katta e'tibor qaratilgan. Davlat boshqaruvida devoni ariz ham muhim o'rin tutgan. Ushbu devon harbiy ishlar bilan shug'ullangan. Qo'shin tarkibini shakllantirish, askarlarga maosh tayinlash va harbiy qurollarni nazorat qilish devoni arizning asosiy vazifalari hisoblangan. Somoniylar muntazam qo'shin tashkil etishga muvaffaq bo'lgan davlatlardan biri edi. Ayniqsa, turkiy g'ulom lashkarlar harbiy kuchning asosini tashkil qilgan [5]. Somoniylar davlatida pochta va axborot tizimi ham yaxshi rivojlangan. Davlat hududlaridan markazga tezkor ma'lumot yetkazish uchun maxsus aloqa tizimi tashkil etilgan. Bu tizim orqali viloyatlardagi siyosiy vaziyat nazorat qilib borilgan. Markaziy hokimiyat viloyat hokimlari faoliyati ustidan muntazam kuzatuv olib borgan .

Viloyatlar boshqaruvi amir tomonidan tayinlangan hokimlar orqali amalga oshirilgan. Viloyat hokimlari mahalliy boshqaruv, soliq yig'ish va xavfsizlikni ta'minlash uchun javobgar bo'lganlar. Ular markaziy hokimiyatga bo'ysungan va amir oldida hisobot berib turganlar. Shu tariqa Somoniylar davlatida markazlashgan boshqaruv tizimi shakllangan. Sud ishlari qozilar tomonidan olib borilgan. Qozilar shariat qonunlari asosida hukm chiqarganlar. Davlat boshqaruvida islom dini muhim o'rin tutgani sababli sud tizimi ham diniy qonunlarga asoslangan edi. Yirik shaharlarda bosh qozilar faoliyat yuritgan bo'lib, ular davlatdagi huquqiy tartibni saqlashga xizmat qilgan. Somoniylar davrida Buxoro davlatning siyosiy markazi sifatida alohida ahamiyat kasb etdi. Buxoroda amir saroyi, markaziy devonlar va yirik diniy muassasalar joylashgan edi. Shahar davlat boshqaruvining markazi sifatida iqtisodiy va madaniy jihatdan ham rivojlandi. Buxoroning obodonlashuvi Somoniylar davlatining siyosiy qudratini namoyon etgan [6]. Davlat boshqaruvida tartib-intizomni saqlash maqsadida maxsus nazorat tizimi ham shakllantirilgan. Ayrim amaldorlarning faoliyati muntazam tekshirilib turilgan. Soliqlarning adolatli yig'ilishi, davlat mablag'larining to'g'ri sarflanishi va viloyatlarda markaziy hokimiyatga sodiqlikni ta'minlash Somoniylar siyosatining asosiy yo'nalishlaridan biri bo'lgan. Somoniylar davlatining boshqaruv tizimi keyingi musulmon

davlatlari uchun ham muhim tajriba maktabi bo‘lib xizmat qilgan. Ayniqsa, Qoraxoniylar va G‘aznaviylar davlat boshqaruvida Somoniylar tajribasidan keng foydalanganlar. Markazlashgan boshqaruv, devon tizimi va harbiy boshqaruv usullari keyingi davlatchilik taraqqiyotiga katta ta‘sir ko‘rsatgan.

Somoniylar davlati Movarounnahr va Xuroson hududlarida iqtisodiy taraqqiyotga erishgan yirik davlatlardan biri hisoblanadi. IX–X asrlarda davlat iqtisodiyotining rivojlanishi markazlashgan boshqaruv tizimining mustahkamlanishiga xizmat qilgan. Somoniy hukmdorlari savdo-sotiqni rivojlantirish, sug‘orish tizimlarini yaxshilash hamda hunarmandchilikni qo‘llab-quvvatlash orqali davlat iqtisodiy qudratini oshirishga harakat qilganlar. Somoniylar davrida dehqonchilik iqtisodiyotning asosiy tarmoqlaridan biri edi. Movarounnahr hududida qadimdan rivojlangan sug‘orma dehqonchilik Somoniylar davrida yanada taraqqiy etdi. Davlat tomonidan yangi ariqlar qazilgan, eski sug‘orish inshootlari ta‘mirlangan. Ayniqsa, Zarafshon va Qashqadaryo vohalarida dehqonchilik rivojlangan edi. Bug‘doy, arpa, paxta va turli mevalar yetishtirish davlat iqtisodiyotida muhim o‘rin tutgan. Hunarmandchilik ham Somoniylar iqtisodiyotining muhim tarmoqlaridan biri bo‘lgan. Buxoro, Samarqand, Marv va Termiz kabi shaharlarda kulolchilik, temirchilik, zargarlik va to‘qimachilik rivojlandi. Ayniqsa, Buxoro matolari va Samarqand qog‘ozi Sharq mamlakatlarida mashhur bo‘lgan. Hunarmandchilik mahsulotlarining ko‘pligi ichki va tashqi savdoning rivojlanishiga sabab bo‘lgan. Savdo-sotiq Somoniylar davlati iqtisodiyotida muhim ahamiyat kasb etgan. Movarounnahr Buyuk ipak yo‘li ustida joylashgani sababli xalqaro savdo rivojlangan edi. Somoniylar Xitoy, Hindiston, Eron, Vizantiya va Rus yerlar bilan savdo aloqalari olib borganlar. Savdo karvonlarining xavfsizligini ta‘minlash uchun maxsus choralar ko‘rilgan. Karvonsaroylar qurilib, savdo yo‘llari nazorat ostiga olingan [7].

Somoniylar davrida pul muomalasi ham rivojlandi. Davlat tomonidan kumush dirham va mis tangalar zarb etilgan. Somoniy tangalari Sharq mamlakatlarida keng muomalada bo‘lgan. Bu esa davlat iqtisodiy qudratining yuqori darajada ekanligini ko‘rsatadi. Tangalarning sifatli bo‘lishi savdo rivojiga ijobiy ta‘sir ko‘rsatgan. Soliq tizimi davlat

iqtisodiyotining asosiy tayanchlaridan biri bo'lgan. Somoniylar davrida yer solig'i, boj va savdo soliqlari yig'ilgan. Soliqlar davlat xazinasining asosiy daromad manbai hisoblangan. Yig'ilgan mablag'lar qo'shin saqlash, saroy xarajatlari hamda sug'orish tizimlarini rivojlantirish uchun sarflangan. Somoniylar davlatida harbiy boshqaruv tizimi ham yaxshi tashkil etilgan edi. Davlat xavfsizligini ta'minlash va hududlarni himoya qilish uchun muntazam qo'shin shakllantirilgan. Harbiy tizim markaziy hokimiyatga bo'ysungan bo'lib, amir qo'shinlarning oliy bosh qo'mondoni hisoblangan. Qo'shin tarkibida turkiy g'ulom lashkarlar muhim o'rin tutgan. Ular yoshligidan harbiy tayyorgarlikdan o'tkazilib, hukmdorga sodiq jangchilar sifatida tarbiyalangan. Somoniylar qo'shini intizomi va jangovar qudrati bilan ajralib turgan. Ayniqsa, Ismoil Somoniy davrida harbiy kuch davlatning asosiy tayanchiga aylangan [8]. Harbiy boshqaruv devoni ariz orqali amalga oshirilgan. Ushbu devon askarlarga maosh berish, qurol-aslahalarni nazorat qilish va qo'shin ta'minoti bilan shug'ullangan. Harbiy yurishlar vaqtida qo'shinlarning oziq-ovqat bilan ta'minlanishiga ham katta e'tibor berilgan.

Somoniylar davlati tashqi xavflarga qarshi muvaffaqiyatli kurash olib borgan. Ayniqsa, safforiylar va turli ko'chmanchi qabilalar bilan bo'lgan janglarda Somoniy qo'shinlari o'zining harbiy salohiyatini namoyon qilgan. 900-yilda Amr ibn Lays ustidan qozonilgan g'alaba Somoniylarning harbiy qudratini yanada oshirgan. Davlat hududlarida tinchlik va xavfsizlikni ta'minlash iqtisodiy taraqqiyot uchun muhim omil bo'lgan. Karvon yo'llarining qo'riqlanishi, shaharlarda tartib-intizomning saqlanishi savdo rivojiga ijobiy ta'sir ko'rsatgan. Shu sababli Somoniylar davrida Movarounnahr Sharqning iqtisodiy jihatdan rivojlangan hududlaridan biriga aylangan. Somoniylar davridagi iqtisodiy va harbiy boshqaruv tizimi davlatning uzoq yillar davomida siyosiy barqarorligini ta'minlashga xizmat qilgan. Kuchli iqtisodiyot va muntazam qo'shin markazlashgan davlat boshqaruvining asosiy tayanchi hisoblangan. [9]

Somoniylar davlati IX–X asrlarda Movarounnahr va Xuroson hududida hukm surgan yirik musulmon davlatlardan biri bo'lib, Markaziy Osiyo tarixida muhim siyosiy va madaniy o'rin egallaydi. Bu davlat 819-yildan boshlab shakllana boshlagan bo'lsa-da,

uning haqiqiy yuksalishi Ismoil Somoniy hukmronligi davriga to'g'ri keladi. Somoniylar Movarounnahr hududida markazlashgan davlat boshqaruvini qaror toptirib, hududda uzoq muddat siyosiy barqarorlikni ta'minlashga muvaffaq bo'lganlar. Somoniylarning tarixiy ahamiyati, avvalo, markazlashgan davlat tizimini shakllantirganida namoyon bo'ladi. Ismoil Somoniy davrida barcha viloyatlar markaziy hokimiyatga bo'ysundirildi. Viloyatlarga amir tomonidan tayinlangan hokimlar yuborilgan va ular markaz oldida hisobot berib turgan. Buxoro davlatning siyosiy markaziga aylantirilgan. Aynan Buxoroda davlat devonlari, amir saroyi va yirik diniy muassasalar faoliyat yuritgan. Somoniylar davlatida devon tizimi mukammal shakllantirilgan edi. Devoni vazir, devoni mustavfiy, devoni ariz kabi boshqaruv idoralari davlatning moliya, harbiy va ma'muriy ishlarini nazorat qilgan. Bu tizim keyinchalik G'aznaviylar va Qoraxoniylar davlat boshqaruvida ham qo'llanilgan. Shu sababli Somoniylar davlatchiligi musulmon Sharqidagi markazlashgan boshqaruv tizimining muhim namunalaridan biri hisoblanadi [10]. Somoniylar davrida iqtisodiyot yuqori darajada rivojlangan. Sug'orma dehqonchilikka katta e'tibor qaratilgan bo'lib, Zarafshon va Qashqadaryo vohalarida yangi sug'orish tarmoqlari qurilgan. Bug'doy, paxta, uzum va turli mevalar yetishtirilgan. Ayniqsa, Buxoro va Samarqand atrofidagi dehqonchilik hududlari davlat iqtisodiyotining asosiy tayanchi bo'lib xizmat qilgan.

Hunarmandchilik ham yuksak taraqqiy etgan. Samarqand qog'ozi, Buxoro matolari va Termiz kulolchilik mahsulotlari boshqa mamlakatlarga eksport qilingan. Shaharlarda zargarlik, temirchilik, misgarlik va to'qimachilik rivojlangan. Bu esa ichki va tashqi savdo hajmining oshishiga sabab bo'lgan.

Somoniylar Buyuk ipak yo'li orqali xalqaro savdo aloqalarini rivojlantirganlar. Xitoy, Hindiston, Eron, Vizantiya va Rus yerlariga savdo karvonlari yuborilgan. Somoniy dirhamlari Sharqiy Yevropa hududlarida ham muomalada bo'lganligi tarixiy manbalarda qayd etiladi. Arxeologlar tomonidan Rossiya va Boltiqbo'yi hududlaridan Somoniy tangalarining topilishi davlat savdosining keng rivojlanganidan dalolat beradi [11]. Somoniylar ilm-fan va madaniyat rivojiga ham katta hissa qo'shganlar. Buxoro

musulmon olamining eng yirik ilm markazlaridan biriga aylangan. Bu davrda mashhur olim Abu Bakr Narshaxiy, muhaddis Imom al-Buxoriy va tabib Abu Ali ibn Sino yashab ijod qilganlar. Ayniqsa, Ibn Sino yoshligida Buxoroda ta'lim olgan va Somoniylar saroy kutubxonasidan foydalangan. Adabiyot va san'at ham Somoniylar davrida taraqqiy etgan. Fors-tojik adabiyotining asoschilaridan biri hisoblangan Rudakiy Somoniylar saroyida yashab ijod qilgan. Uning she'rlari saroy adabiyotining rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatgan. Shu bilan birga, turkiy xalqlarning harbiy va siyosiy mavqei ham kuchaygan.

Me'morchilik sohasida ham Somoniylar katta yutuqlarga erishganlar. Buxorodagi Ismoil Somoniy maqbarasi IX–X asr me'morchiligining nodir namunasi hisoblanadi. Ushbu maqbara pishiq g'ishtdan qurilgan bo'lib, o'zining murakkab geometrik bezaklari bilan ajralib turadi. Bugungi kunda ham u Markaziy Osiyodagi eng qadimiy me'moriy obidalardan biri sifatida saqlanib qolgan. Somoniylar davlatining zaiflashuvi X asr oxirlariga to'g'ri keladi. Ichki nizolar, viloyat hokimlarining mustaqillikka intilishi va qoraxoniylar bosimi davlatni inqirozga olib keldi. 999-yilda Qoraxoniylar hukmdori Nasr Iloqxon Buxoroni egallab, Somoniylar davlatiga barham berdi. Shundan so'ng Movarounnahr hududida Qoraxoniylar hukmronligi o'rnatildi [12]. Somoniylar davlati qisqa vaqt hukm surganiga qaramay, Movarounnahr tarixida chuqur iz qoldirdi. U markazlashgan davlat boshqaruvi, iqtisodiy taraqqiyot, ilm-fan va madaniyat rivoji orqali keyingi davlatchilik an'alarining shakllanishiga katta ta'sir ko'rsatdi. Shu sababli Somoniylar davri Markaziy Osiyo tarixidagi eng muhim davrlardan biri sifatida baholanadi.

Xulosa: Somoniylar davlati Movarounnahr tarixida markazlashgan davlat boshqaruvini shakllantirgan yirik sulolalardan biri hisoblanadi. IX–X asrlarda Somoniylar siyosiy jihatdan parokanda hududlarni birlashtirib, kuchli markaziy hokimiyatni vujudga keltirishga muvaffaq bo'lganlar. Ayniqsa, Ismoil Somoniy davrida davlat boshqaruvi tartibga solinib, viloyatlar ustidan qat'iy nazorat o'rnatilgan. Somoniylar davrida devon tizimining shakllanishi davlat boshqaruvining samaradorligini oshirdi. Vazirlik, moliya va harbiy boshqaruv idoralari orqali davlatning ichki va tashqi siyosati nazorat qilindi. Bu

boshqaruv tizimi keyingi musulmon davlatlari uchun ham muhim tajriba vazifasini bajardi. Davlat iqtisodiyoti sug'orma dehqonchilik, hunarmandchilik va savdo hisobiga rivojlandi. Buyuk ipak yo'li orqali olib borilgan xalqaro savdo Somoniylar davlatining iqtisodiy qudratini mustahkamladi. Buxoro va Samarqand yirik savdo hamda madaniyat markazlariga aylandi. Somoniylar ilm-fan, madaniyat va me'morchilik rivojiga ham katta hissa qo'shganlar. Bu davrda Buxoro musulmon olamining yirik ilm markaziga aylangan, ko'plab olim va mutafakkirlar faoliyat yuritgan. Ismoil Somoniy maqbarasi esa Somoniylar davri me'morchiligining yorqin namunasi sifatida tarixda muhim o'rin tutadi. Shunday qilib, Somoniylar davlati Movarounnahrda markazlashgan davlat boshqaruvi, iqtisodiy taraqqiyot va madaniy yuksalishning muhim bosqichini tashkil etadi. Ularning davlatchilik tajribasi keyingi turkiy-musulmon davlatlari taraqqiyotiga katta ta'sir ko'rsatgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Bahodir Eshov. *O'zbek davlatchiligi tarixi*. — Toshkent: Ma'naviyat, 2009.
2. Muhammad Narshaxiy. *Buxoro tarixi*. — Toshkent: Kamalak, 1991.
3. Ne'mat Jo'rayev. *O'zbekiston tarixi*. — Toshkent: Sharq, 2011.
4. Azamat Ziyo. *O'zbek davlatchiligi tarixi*. — Toshkent: Sharq, 2000.
5. Karim Shoniyozov. *Movarounnahr tarixi*. — Toshkent: Fan, 2001.
6. Ahmadali Sagdullayev. *Qadimgi O'rta Osiyo tarixi*. — Toshkent: Universitet, 2004.
7. Hamid Hasanov. *O'rta Osiyo allomalari*. — Toshkent: O'zbekiston, 1999.
8. Rustam Sulaymonov. *Markaziy Osiyo davlatchiligi tarixi*. — Toshkent: Fan, 2002.
9. Ahmadali Muhammadjonov. *O'zbekiston tarixi*. — Toshkent: Universitet, 2005.
10. Odiljon Bo'riyev. *Markaziy Osiyo davlatchiligi tarixi*. — Toshkent: Fan, 2007.
11. Dilmurod Alimuhamedov. *O'rta asrlar tarixi*. — Toshkent: O'zbekiston, 2003.
12. Murod Ishoqov. *O'zbekiston davlatchiligi tarixi*. — Toshkent: Sharq, 2010.